

KUD 338.48 9496.51:497.7)

VLERAT ATRAKTIVE POTENCIAL PER ZHVILLIMIN E EKOTURIZMIT NË MALIN SHARR

Mr.sc. Bedri Millaku, Phd candidat

Abstrakt

Mali i Sharrit është potencial për nevojat e veprimtarive turistiko-rekreative, përfshin pjesën qendrore të Gadishullit Ballkanik. Pjesa më e madhe i takon Kosovës. Perketesisht pjesa veriore prej rreth 1100 km², pjesa jugore prej 500 km² Republikës së Maqedonisë. Siperfaqja e përgjithshme 1600 km², parqet potenciale të rendesishme për zhvillimin e ekoturizmit me vlera të veqanta atraktive. Vlera atraktive të madhe paraqesin 25 liqej të cilat kalojnë lartësinë absolute mbi 1900 m. Bimët barishtore të cilat mbulojnë sipërfaqe të shumta. Të gjitha kullosat janë malore. Malet e Sharrit përfaqësojnë qendrën Ballkanike të biodiversitetit me përafërsisht 2.000 lloje bimore prej të cilave 200 lloje janë endemike (karakteristike për regjionin). Fauna e pasur dhe mjedisi i pastër ekologjik dhe mjaft i shëndetshëm ku mund të gjëndet qetësia shpirtërore për vizitorët. Me të vertet paraqet potencila për zhvillimin e ekoturizmit si turizmi i bazuar në natyrën, i cili kursen e mjedisin dhe për të ruajtur mirëqenien e popullatës lokale duke përfshirë elemente të turizmit kulturor dhe rural.

Fjalët çelës: Ekoturizëm, Malet e Sharrit, R.Kosovës, R. Maqedonisë, Biodiversitet, Florë, Faunë

Hyrje

Kjo përbënë rreth 25% të florës së përgjithshme të Ballkanit dhe rreth 18% të florës së Evropës në mesin e të cilave 86 lloje janë shpallur ndërkombëtarisht të rëndësishme, 26 prej tyre janë përfshirë në Listën e Kuqe të bimëve të kërcënuara të IUCN-së³⁵. Veçoritë gjeomorfologjike dhe gjeologjike – Malin e Sharrit e përbejnë, majet më të larta dhe pjesët e ulëta me shumë forma atraktive dhe me formacione të ndryshme gjeologjike. Mali Sharr” sipas klasifikimit klimatik të Kosovës hyn në klimën lindore kontinentale, me veqori mjaft të pershtatshme për zhvillimin e turizmit. Reshjet e shumëta janë begati malit të Sharrit me ujëra të cilat peisazhit i japin vlera atraktive të veçantë. Si për nga rrjedhat lumore ashtu edhe me

---

³⁵ Instituti për Mbrojtjen e Natyrës Prishtinë.

=====

liqen mjaft atraktive. Territori i “Mali Sharr” dallohet me begati të florës dhe me shumë breza vegetativ, të cilët janë në pajtim me ndërrimin e lartësive mbidetare. Mali i Sharrit është i pasur me shtazë të ndryshme. Janë të përhapur lloje të veçanta të shtazëve, dhe i përkasin llojeve endemike. Ekonomia turistike – Në Malin e Sharrit ngërthen në vete të gjithë veprimtarinë që është në funksion të zhvillimit të turizmit në këtë hapësirë. Ne këtë pjesë ka potencila në disponim për zhvillimin e turizmit siq janë: turizmi dimëror, turizmi veror, turizmi malor rural, turizmi i gjuetisë dhe peshkimit, turizmi shëndetësor, turizmi alpinist, aktivitetet në natyrë, ekskursionet turistike, të cilat me angazhim dhe veprimtari të shoqërisë do të vëhen në shërbim të ofertës turistike.

Pozita gjeografike

„Mali Sharr” përfshin pjesën qendrore të Gadishullit Ballkanik, shtrihet në kryqëzimin e rrugëve në drejtimin lindje – perëndim ndërmjet Detit të Zi dhe detit Adriatik. Në drejtimin veri – jug ndërmjet Evropës së Mesme dhe Detit Egje. Pjesa më e madhe takon Kosovës Perlatësisht pjesa veriore prej rreth 1100km², pjesa jugore e maleve të Sharrit me sipërfaqe prej 500 km² Republikës së Maqedonisë. Kufiri në mes të Kosovës dhe R. Maqedonisë kalon nëpër majat malore të Sharrit në jug dhe jug – lindje të Kosovës përmes kuotave të larta malore të Lubotenit (2.499m), Kullës (2.314m), Livadicës (2.491m), Cukës së Liqenit (2.604m), Bistrës (2.640m), Majës së zezë (2.584m), Koblicës (2.526) dhe Kara Nikollës (2.106m). Nga pjesa perëndimore mali Sharr kufizohet me republikën Shqipërisë. Përmes luginës së lumit Lepenc (Siriniq) lidhet me Fushën e Kosovës ndërsa përmes Luginës së Lumëbardhit të Prizrenit (Sredska) lidhet me Rrafshin e Dukagjinit³⁶. Nga sipërfaqja e përgjithshme e maleve të Sharrit 1600 km² parqet potenciale të rëndësishme për zhvillimin e ekoturizmit me vlera të veçanta atraktive. Për nga aspekti floristik, “Mali Sharr” bën pjesë në malet më të begatshme të Gadishullit Ballkanik.

---

³⁶ , Dr. Riza I. Çavolli, Gjeografia regionale e Kosovës, Prishtinë 1997.

Pozita Gjeografike e Maleve te sharrit³⁷

Të dhënat themelore për malin Sharr

Brenda territorit te malit ekzistojnë zona me vlera të veçanta natyrore: Maja e Arnenit Koxhoballkani (Pisha e Madhe, Oshlaku - Rusenica -, Livadhi i Mbretit – Liqeni i Jazhinces, Lumi i Bukuravqës, etj. Bukuritë natyrore si pyjet dhe kullosat janë karakteristikë e këtij regjioni. Vlera atraktive te madhe paraqesin 25 liqej te cilet kalojnë lartësinë absolute mbi 1900 m. Ne malin Sharr janë te pranishme Lumenjtë Lepenc, Nerodime dhe Lumbardhi i paraqesin rrejt atraktiv- hidrografik të pasur me ujë të pastër. Të gjitha përbëjnë potencial me vlera të larta turistike.

Veçoritë e kullosave

Bimet barishtore ne malet e Sharrit mbulon siperfaqe te shumta ndërsa shumica e sipërfaqës është e përshtatshme për kullotjen e bagëtive. Të gjitha kullosat janë malore, në kuadër të të cilave veçohen dy lloje:

- Kullosat pyjore (kullosat në tokat pyjore deri në 2000 m).
- Kullosat e maleve të larta (kullosat mbi vegjetacionin pyjor mbi 2200 m). Kullosat karakterizohen me mbulesën e pasur barishtore dhe burimet ujore të cilat krijojnë kushte të volitshme për hvillimin e blegëtorisë.

³⁷ Mnistria e Mjedisit dhe Planfikimit Hapesinor-Prishtinë.

=====

Kullosat shtrihen mbi vegjetacionin pyjor deri të majet më të larta ku gjendet mbulesa barishtore. Për këtë shkak quhen edhe kullosat e maleve të larta apo kullosat alpike. Këto kullosa përbëhen nga bimët barishtore në kuadër të të cilave dominojnë bashkësitë e barit (graminae).

Kullosat primare, gjëgjësisht kullosat e maleve të larta gjenden në terrenet ku mund të zhvillohen vetëm bimët barishtore dhe për shkak të lartësisë së madhe mbidetare dhe kushteve klimatike ato shfrytëzohen vetëm gjatë sezonës verore (prej 6-15 maj deri 15 shtator). Kufiri i poshtëm i kullosave të maleve të larta nuk është me një nivel të caktuar të lartësisë mbidetare në gjithë territorin e Parkut nacional, por ai dallon si pasojë e ndikimit të relievit, klimës, ekspozicionit, veçorive të tokës dhe ndikimit të njeriut, ashtu që në disa rajone fillon prej 1600 m deri në 2000 m të lartësisë mbidetare. Duke marr parasysh se kufiri i kullosave të maleve të larta gjendet prej 1600 m deri mbi 2300 m, mund të konstatohet se amplituda (diferenca) e lartësisë mbidetare të kullosave është shumë e madhe (afro 700 m).

Kullosat e maleve të larta të janë mjaft të pasura me lloje bimore, në kuadër të të cilave veçohen llojet e shumta endemike.

Trashëgimia natyrore – Vlerat me bukuritë dhe atrakcionet e shumta natyrore në malin e Sharrit të cilat janë të rëndësishme për Planifikimi hapësinor. Mbrojtja e natyrës është veprimtari multidisiplinare dhe është pjesë integrale e zhvillimit të përgjithshëm shoqëroro-ekonomik. Përparimi i vlerave të natyrës në këtë pjesë paraqet potencial të madh për të gjithë për zhvillimin e turizmit.

Biodiversiteti - Malet e Sharrit përfaqësojnë qendrën Ballkanike të biodiversitetit me përafërsisht 2.000 lloje bimore prej të cilave 200 lloje janë endemike (karakteristike për vendin). Kjo përbën rreth 25% të florës së përgjithshme të Ballkanit dhe rreth 18% të florës së Evropës në mesin e të cilave 86 lloje janë shpallur ndërkombëtarisht të rëndësishme, 26 prej tyre janë përfshirë në Listën e Kuqe të bimëve të kërcënuara të IUCN-së.

Veçoritë geomorfologjike, gjeologjike, klimatike, hidrologjike dhe peisazhore

Veçoritë geomorfologjike dhe gjeologjike – Malin e Sharrit e përbejnë, majet më të larta. Këto janë malet ndërmjet kufirit të Republikës së Maqedonisë dhe Kosovës Pamja e fundit morfologjike e trevës së Sharrit, është para se gjithash rezultat i lëvizjeve tektonike me të cilat janë krijuar tërësitë kryesore geomorfologjike dhe më vonë i forcave të jashtme që kanë ndikuar, akullnajat, rrjedhat ujore etj. Si shkak të veprimit të akullnajave me të cilat kanë qenë të mbuluara pjesët e larta të Sharrit gjatë kohës së akullnajave janë krijuar një numër i madh i thellimeve akullnajore (cirqeve),

=====

valëve si dhe sasive të mëdha të morenave (materialit akullnajor). Në këto thellime (cirqe) më vonë janë krijuar liqej të akullnajave, më të njohurit janë liqejt atraktiv të Livadicës dhe Jazhincës. Pastaj theksohen thellimet cirkore të Çuka e liqejeve dhe Livadica³⁸. Në formën morfologjike të Sharrit në një përmasë më të madhe ndikojnë rrjedhjet lumore. Ndërsa në pjesët më të ulta luginat kanë pamje normale.

Pamje atraktive nga Malet e Sharrit

Veçoritë klimatike – ”Mali Sharr” sipas klasifikimit klimatik të Kosovës hyn në klimen lindore kontinentale. Nga analiza e bazës së të dhënave në sektorin e meteorologjisë rezulton se temperatura mesatare vjetore shumë vjeçare është 8.4 gradë celsius. Muaji me i ftohtë është janari me -1.8 dhe -1.3 gradë celsius. Vlerat ekstreme të temperaturës në vitin 1963 me -33 dhe -34⁰C. Temperatura mesatare ditore varion nga 22-25⁰C. Vlera mesatare e lagështisë relative është 67-70 %. Era arrinë shpejtësinë nga 1 deri në 30 m/s, dominojnë drejtimet e erës nga ana e Jugut, jugpërendimit dhe juglindjes. Sasia e reshjeve si vlerë mesatare në Shterpcë dhe Jazhincë variojnë nga 670 deri në 1200 mm³⁹. Në muajin shkurtë dhe Mars paraqiten orteçet e borës si fatëkeqesi natyrore. Ditë me diell në këtë rajon ka prej 220 deri në 280. Vrantësiat dhe lidhshmeria me rrezatimin e diellit dukshëm ndikojnë në valorizimin turistikë. Trashesia e borës ka arritë lartësinë deri në 3 metra në vitin 1956. Numeri i ditëve me reshje bore dhe lartësia me e madhe e bores pas vitit 1956 janë regjistruar në vitin 1981, në Jazhincë 117 ditë me trashesi 89cm, në Shterpcë 108 ditë me trashesi 90 cm. Është karakteristike e përgjithshme se klima e ofron mundësi të favorshme për valorizimin turistikë

³⁸ . I.A. geomorfologjia e pjesës së malit Sharr të vënë nën mbrojtjen e natyrës, dorëshkrim.

³⁹ Instituti Hidrometrologjik i Kosovës-Prishtinë

=====

si gjatë stinës së dimrit ashtu edhe në stinët e tjera vjetore. Vlerat e temperaturës për dallim prej territorit që e rrethon, janë shumë të ulëta, nga kjo edhe gjatësia e periudhës me temperatura të ulëta, gjëgjësisht periudha dimerore është me e madhe, përkatesisht zgjatë deri në 4 muaj, e që kushtëzon krijimin e mbulesës së trashë të borës dhe mundësinë e valorizimit turistik për sportet dimrore. Po ashtu, duhet cekur dukurin meteorologjike - inverzionin e temperaturës, i cili krijohet për shkak të nxëmjes jo të barabartë të shpateve malore dhe ultësirave, e që përfaqëson përshtatshmerinë për valorizim turistik. Gjatë verës vlerat e luhatjes së temperaturës në Malin Sharr nuk janë të larta që po ashtu shkon në favor të zhvillimit të turizmit rekrativ veror.

Pejsazh dimëror nga malet e Sharrit

Veçoritë hidrologjike – Reshjet e shumëta janë begati malit Sharrit me ujëra të cilat peisazhit i japin vlera atraktive të veçantë. Rrjedhjet sipërfaqësore, për shkak të konfiguracionit të terrenit dhe sasisë ujore, gjatë reshjeve dhe shkrirjes së borës, janë mjaft të theksuara. Rrjedhjedhat me ujë të lumenjve malorë me numër të shprehur të ujvareve dhe rrjedhjeve të rrëmbyeshme, të cilat këtë territor e presin në të gjitha drejtimet, i japin pamje mjaft terheqese për vizitorët. Mali Sharr është i pasur me një numër të madh të liqejve malorë, më të mëdhenj ose më të vegjël që janë krijuar në thellësitë e akullnajave (glaciale).

Liqenet – Liqenet akullnajore janë prej atrakcioneve me vlera më të mëdha të Malit Sharr. Në lartësinë absolute mbi 1.900m janë të përhapura 25 liqej të cilët veqohen sipas bukurisë dhe madhësisë; Liqeni Livadica dhe Liqeni i Jazhincës, Gornjasellës, Karanikollës, Miskovës dhe Bezdankës dallohen me atrakcionet e tyre. Liqeni më i madh është liqeni i Livadicës që

=====

shtrihet nën majën me te njëjtin emër në latesinë 2.173m. I cili veqohet me elemente morfologjike dhe morfometrike; form te zgjatur, gjatësi 230m gjerësi 120m, me thellësi më të madhe prej 7.3m. Në stinën e verës temperatura e ujit nganjehere arrijnë edhe deri në 20°C, me çka iu mundëson vizitorve larje në te. Liqeni i Jazhincës shtrihet në pjesën e ashpër dhe shkëmbore të Sharrit – nën majën e Bistrës, ka sipërfaqe me të vogël se Livadica, ka gjatësinë prej 120m, gjerësinë 80m, por është më i thellë i cili arrijnë thellsinë (11m).

Liqeni i Karanikollës ka i gjatësin 115m, dhe gjerësin 102m me thellësi vetëm 0,8m. Liqeni i Gornjësellës shtrihet tek burimi i lumit Bistrica e Prizrenit– gjatësia e tij është 100m, gjerësia 53m, thellësia 1.5m. Ngjyra e ujit shkon prej të kaltrëtes deri në të gjelbërt.

Territori përmban tërësinë tejet të rëndësishme peisazhore të cilën e karakterizojnë një sërë lokalitetesh me bukuri dhe atraksione të shumëta natyrore duke përfshirë (luginat, lumenjt, ujvaret, shkëmbinjët shkrepër, thellimet e akullnajave, etj). Në disa pjesë të malit, përkatesisht në pjesët me të ulë ulëta të parkut – në regjionin e Sredskës dhe Siriniqit, peisazhi e përbëhet nga kulturat bujqësore. Tërësi më atraktive parqesin pjesët me pyje, barë, livadhet, kullosat dhe formacionet e tejra barishtore, të cilat përfshijnë sipërfaqet në mes lartësive nga 999 dhe 500 m. Formacionet e pyjeve (të ahut, arnenit, molikës, bredhit, hormoqit, etj) ndërrohen me formacionet e barishtoreve duke u paraqitur në të gjitha nuancat e ngjyrës së gjelbërt që shkaktajnë përjetim të bukur bukurisë natyrore. Relievi është krijuar me prerjen e një sërë luginave të lumenjve dhe përrockave në formë të kanioneve dhe grykave me ujvaret e numërta dhe liqenet e shumtë e plotëson përjetimin e plotë të kësaj natyre autentike të bukur dhe të paprekur. Pjesët e ulta të Sharrit, gjatë verës në livadhe lulëzojnë lulet malore me ngjyra të ndryshme duke i dhënë peisazhit atraksion dhe bukuri të jashtëzakonshme e hapësirës aromë dhe freski të posaçme të natyrës së pastër. Përjetim të jashtëzakonshëm vizuel të bukurisë natyrore Mali Sharr ofron në stinën e vjeshtës – në kohën e krijimit të peisazhit kalues malor kur i tërë territori mbulohet me të gjitha ngjyrat e spektrit, si dhe në pranverën e vonshme kur në viset e ulta harliset vegjetacioni bimor duke e mbuluar tërë territorin në gjelbërim, ndërsa majat e larta të Lubotenit, Bistrës dhe maleve tjera edhe më tutje janë nën mbulesën e bardhë të borës. Te cilat paraqesin atraksion të vertetë turistik.

Vegjetacioni

Territori i Parkut Nacional “Mali Sharr” dallohet me begati të florës dhe me shumë breza vegjetativ, të cilët janë në pajtim me ndërrimin e

lartësive mbidetare, me begati në bashkësi të rralla endemike të pyjeve dhe livadheve

Vegjitacioni ne malin e Sharrit

Fauna

Mali i Sharrit është i pasur me shtazë të ndryshme. Janë të përhapuar lloje të veçanta të shtazëve, dhe i përkasin llojeve endemike. Fauna e Sharrit dhe në përgjithësi fauna e Kosovës e cila nuk është hulumtuar terësisht, të dhënat nga literatura rezultojnë se fauna e Sharrit përbëhet nga: 7 lloje Peshq, 9 lloje amfibe, 10 lloje reptilë, 154 lloje shpendë dhe 30 lloje gjitarë.

lli (Lynx lynx)

Rrëqebu

Shpendët (Aves) – Shpendët e Sharrit paraqiten në të gjitha biotopet, ndërsa numri i llojeve dhe populacioneve të tyre i tejkalon të gjitha klasat e tjera të faunës me përjashtim të insekteve, te cilat janë me numër me të madhë. Shpezët kanë përhapje të gjerë prandaj mund të hasen në të gjitha anët territorit të Malit të Sharrit .

Gypaetus barbatus (shqiponja - Orli)

Ekonomia turistike – Në Malin e Sharrit ngërthen në vete të gjithë veprimtarinë që është në funksion të zhvillimit të turizmit në zonën e malit Sharr. Duhet dhënë prioritet ndërtimit të shtigjeve të skijimit, teleferikëve, objekteve hoteliere, objekteve të banimit, infrastrukturës dhe të gjitha aktivitetet sportive në sitnën e dimërit dhe në stinën e nxehtë të vitit. Mandj pushimet, pikniqet, alpinizmi, gjuetia, peshkimi dhe të gjitha veprimtaritë të cilat paraqesin atrakcion të vertetë⁴⁰. Turizmi me aktivitetet - rekreative është njëri ndër funksionet themelore në “Malin Sharr” zhvillohen aktivitete të llojllojshme turistike - rekreative, ndër të cilat më të rëndësishme janë turizmi stacionar piknik dhe transit⁴¹. Turizmi stacionar për territorin e parkut nacional të Malit Sharr është më i rëndësishmi duke marrë parasysh karakteristikat e tij në sezonën dimërore dhe verore.

⁴⁰ Dr.sc.Fetah Recica & Mr.sc. Bedri Millaku / Ekonomia e Turizmit, Prishtine 2011.

⁴¹ Depertamenti i Turizmit ne MTI-Prishtinë.

Shfrytëzimi i hapësirës së vikend zonave - Malit Sharr para vitit 1999 e edhe sot është i shprehur ndërtimi i shtëpive për pushim - vikend shtëpizave (270 sosh). Marrëdhëniet ende të pazgjidhura pronësore ndikojnë në stagnimin e vendit të vetëm turistik serioz në Kosovë. Edhe pse potenciali është në dispozicion. Do të ishte me rëndësi modernizmi i hoteleve sipas standardeve, gjithashtu të teleferikëve, dhe objekteve të tjera përcjellëse në mënyrë që turistët të kenë me sporte të ndryshme dimërore, për dallim nga kohërat e mëparshme kur ka qenë e vizituar nga mijëra turistë nga ish Jugosllavia dhe më gjerë.

Vikend zona e Prevalles

Perfundimi

Turizmi Paraqet një nga veprimtaritë më komplekse të shoqërisë së sotme moderne. Në vendet e zhvilluara paraqet karakterin multidiciplinar të shumë veprimtarive si: ekonomia, politika, kultura dhe të gjitha veprimtaritë jetësore. Në këtë pjesë ka potenciale në dispozicion për zhvillimin e turizmit siq janë: turizmi dimëror, turizmi veror, turizmi malor rural, turizmi i gjuetisë dhe peshkimit, turizmi shëndetësor, turizmi alpinist, aktivitetet në natyrë, ekskursionet turistike.

Territori i malit të Sharrit me pozitën e tij dhe potencialet në dispozicion, vet fakti tregon se mundësitë për të pranuar turistë janë shumë më të mëdha se sa ofertat reale, çka do të thotë që planifikimi duhet të kuptohet si proces në perspektivë. Malin e Sharrit me të drejtë e quajmë regjion turistik i Sharrit. Regjioni në fjalë përbenë potencialin më atraktiv turistik në Kosovë. Vlera e veçantë paraqesin: shtigjet e skijimit, rënia e

=====

terenit, ekspozicioni i relievit, bukuritë natyrore, gjelbrimi, ajri i pastër, ushqimi ekologjik me qumshtin dhe prodhimet e tij të shëndetshme dhe ekologjike. Në këtë zonë është ndërtuar qendra e Brezovices. Qendra e skijimit “Brezovica” është 12km larg fshatit me po të njëjtin emër në komunën e Shterpcës. Qendra e skijimit në Brezovicë shtrihet në një territor prej 2 500ha, në lartësinë prej 1718 deri në 2522 metra mbi nivelin e detit. Shtigjet e rregulluara për skijim në Brezovicë janë 40 kilometra. Shtigje të lakuara sipas kërkesave dhe disa prej të cilave janë të gjata deri në 5 kilometra. Statistika e lakueshmërisë mesatare të këtyre shtigjeve është 38%, gjë që entuziazmon edhe më profesionistët e skijimit.

Literatura

1. Dr.sc.Fetah Recica & Mr.sc. Bedri Millaku / Ekonomia e Turizmit, Prishtinë 2011.
2. A/ OECD (ACAU- Atelier Cooperatif d’Arahitecture et d’Urbanisme) Geneve,më 1968:
3. “Analiza e mundësive dhe problemeve të zhvillimit të turizmit dimëror-sportiv”
4. Dr.I.L Aeschliman-“Analiza e tregut të huaj turistik të turizmit dimëror-sportiv në Jugosllavi”
5. B. Millaku – Shqyrtime Teorike operative dhe analitike të turizmit funksionet në segmentin balnear të banjave, banja e Pejës Klllokotit dhe ujërat termominerale të Kosovës-Prishtinë 2008.
6. . M. Gashi “Vlerat turistike në Kosovë” Plani regjional hapësinor i KSAK Prishtinë 1969.
- 7 .M. Gashi : “Uslovi i mogućnosti za razvoj turizma SAP Kosovu, Prishtinë 1977.
8. M. Gashi : “Osnovni potencijal turističkih vrednosti Kosova”,ekspertiza izrađena za potrebe i rađe regionalnog prostornog plana Kosova, Priština 1969.
9. I.B.T. Trbovlje, “Programi i zhvillimit të turizmit dimërorsportiv në Kosovë”,botimi (1972).
10. “Programi i zhvillimit të turizmit në masivin e Sharrit”;
11. “Plani detal urbanistik i Brezovicës” ;
12. “Raport vrojtimi mbi gjendjen dhe problemet e zhvillimit të turizmit në Kosovë”,nëntor 1999,
13. “Vlerësimi i mundësive për investime në hotelerinë e Kosovës (rezime)”,nëntor 2000,
14. “Informatë e shkurtër mbi resurset turistike të Kosovës, gjendjen aktuale të ekonomisë turistike të Kosovës dhe propozimi i listës prioritare për ndërtimin e objekteve hoteliere në Kosovë”, korrik 2001,

- =====
15. I.A. gjeomorfologjia e pjesës së malit Sharr të vënë nën mbrojtjen e natyrës, dorëshkrim,
  16. Dr. Riza I. Çavolli, Gjeografia regjionale e Kosovës, Prishtinë 1997.
  17. “Gjendja dhe problemet e zhvillimit të turizmit në Kosovë”,prill 2002.
  18. “Analiza e shkaqeve dhe tendencave të pavoritshme në zhvillimin e turizmit në Kosovë në periudhën e pasluftës”, janar 2003.C/. Enti i Statistikës i Kosovës:
  19. Vjetarët statistikorë 1969 – 1989;
  - 20.Pasqyrë statistikore mbi bizneset në Kosovë, nëtor 2002.D/. Zyra e Regjistrimit të bizneseve pranë MTI-së, qershor 2004;
  - 21.Sherifi, Y., Mustafa,B. (2002):Disa veçori të faunës së Malit Sharr,Studime Gjeografike, Nr. 14. Akademia e shkencave dhe Arteve të Shqipërisë;
  22. EKMN (1982): Arsyeshmëria shoqërore e shpalljes së pjesës së Malit Sharr në Kosovë për Park Nacional,Prishtinë.